

УДК 378. 37.014.543(492)

Заяць А.І.,

викладач кафедри англійської мови

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ У НІДЕРЛАНДАХ

Стаття присвячена характеристиці економічних механізмів діяльності університетів Нідерландів. На основі аналізу документів Міністерства освіти, культури та науки Нідерландів, а також статистичних даних європейських освітніх організацій автор окреслює основні джерела фінансування університетської освіти країни, розкриває роль держави у цьому процесі та аналізує ефективність використання моделі фінансування, що базується на результативності діяльності університетів.

Ключові слова: університетська освіта Нідерландів; джерела фінансування вищої освіти; модель фінансування, що базується на результативності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом тривалого періоду часу і аж до ХХ ст. надання освітніх послуг здійснювалося переважно на комерційній основі. Думка про те, що у функції урядів входить фінансування освіти своїх громадян, поширилась лише у ХІХ ст. в Європі та в середині ХХ ст. в інших країнах світу. До цього часу майже все навчання здійснювалося під егідою церкви та інших релігійних організацій або викладачами, найнятими індивідуально сім'ями з достатнім рівнем доходу. У 60–70-ті роки ХХ ст. загальною тенденцією стало зростання видатків держави на освіту. В основі цієї тенденції стало поширення погляду на освіту як на продуктивну діяльність, а витрати на неї розглядались як висококорентабельні інвестиції.

Фактично у світі поширено два типи механізмів асигнування ресурсів для вищої освіти. Перший можна назвати нормативним. Його суть полягає у тому, що кожен навчальний заклад має у розпорядженні певну кількість викладачів та допоміжного й адміністративного персоналу. Встановлюються певні норми при складанні бюджету, такі як кількість студентів на одного викладача. Нормативне фінансування не пов'язує обсяги фінансових ресурсів

з результативністю роботи закладів освіти, отже, не здатне націлювати їх на кращі досягнення.

Альтернативним нормативному є механізм виділення державних ресурсів, що ґрунтується на результатах діяльності та пов'язує фінансування з поточною і плановою результативністю діяльності навчальних закладів, показниками випуску. Такий підхід до фінансування освіти набуває дедалі більшого поширення у багатьох країнах світу. Таким чином, навчальні заклади в ринкових умовах вимушені конкурувати за чисельність і продукувати кращі досягнення студентів, щоб отримувати фінансування. Впровадження таких форм державного фінансування навчальних закладів зробить їх дії більш орієнтованими на підвищення якості та ефективності освіти.

Саме такий механізм виділення державних ресурсів, що ґрунтується на результатах діяльності та пов'язує фінансування з поточною і плановою результативністю діяльності навчальних закладів існує сьогодні у Нідерландах.

Аналіз актуальних досліджень. Останні роки характеризуються різким підвищенням активності досліджень у галузі фінансування вищої освіти. Актуальність цих досліджень викликана необхідністю приймати виважені рішення в процесі радикальних реформ системи розподілу державних фінансових засобів для університетів країн Європи. Ці реформи повинні сприяти подоланню недоліків існуючої системи, які пов'язані з тим, що попит на вищу освіту збільшується швидше, ніж можливості держав виділяти бюджетні кошти для задоволення розвитку цієї сфери.

Економічні механізми розвитку вищої школи у сучасних умовах висвітлено у працях таких зарубіжних вчених: Н. Барра, У.О. Брауна, К. Солерно; а також українських та російських науковців: В.І. Лугового, Ж.В. Таланової, І.Г. Животовської, Г.А. Лучікова, В.М. Філіпова, І.В. Абанкіної, Б.Л. Рудніка та інших. І хоча проблемі фінансування вищої освіти Нідерландів приділяється увага у декількох дослідженнях, присвячених вивченню економічних механізмів функціонування вищої освіти західноєвропейських країн, вона не стала предметом окремого змістовного розгляду у контексті використання позитивного досвіду Нідерландів на ґрунті реформування української вищої освіти.

Вклад основного матеріалу дослідження. З початку 60-х років ХХ ст. у Нідерландах, як і в інших промислово розвинених країнах, почалося стрімке зростання попиту на вищу освіту. З 1950 до 1980 р. кількість студентів в університетах зросла у 5,5 разу, а у закладах вищої професійної освіти – майже в 10 разів. Збільшення кількості студентів, яке вимагало значних фінансових затрат з боку держави, а також економічна криза, яка охопила країну у 70-х роках, призвели до серйозних проблем у вищій освіті країни: погіршення матеріально-технічної бази ВНЗ, збільшення навантаження викладачів та загального зниження якості підготовки спеціалістів [1, 109–110].

З кінця 70-х років Міністерство освіти країни починає активний пошук шляхів розв'язання проблеми, які дозволили б раціоналізувати процес розподілу бюджетних коштів між вищими навчальними закладами країни і одночасно стимулювати їх до підвищення ефективності діяльності.

Після тривалих обговорень та підготовчої роботи 1 серпня 1993 р. було прийнято Закон «Про вищу освіту та наукові дослідження», який розширив права університетів у визначенні напрямів та змісту їх діяльності. ВНЗ брали на себе відповідальність за забезпечення якості освіти, а також зобов'язувались надавати адекватну кількість освітніх та дослідницьких програм і гарантували доступність навчання у ВНЗ. Найбільш радикально у ході реформи була змінена система фінансування ВНЗ. Хоча основним джерелом фінансування як і раніше залишався державний бюджет, але перехід на нові критерії виділення коштів за результативністю діяльності і надання вищим навчальним закладам права самостійно визначати свою фінансову політику і напрями використання бюджетних коштів зробили реформу ринково зорієнтованою [1, 111–116].

Сучасна система фінансування університетів Нідерландів передбачає отримання коштів з трьох джерел:

1) пряме державне фінансування, яке надходить від Міністерства освіти, культури і науки (від Міністерства сільського господарства для аграрного університету), а також плата за навчання від студентів. В останні роки частка прямого державного фінансування становить близько 60 %;

2) непряме державне фінансування, яке університети отримують за посередництва Нідерландської організації наукових досліджень (NWO) та Королівської Нідерландської Академії мистецтв та наук (KNAW). Ці кошти спрямовуються на проведення наукових досліджень. Частка непрямого державного фінансування становить близько 10 %;

3) фінансування, яке отримують університети, надаючи платні послуги (викладання, дослідження, консультування). Клієнтами виступають приватні компанії, уряд, громадські організації, представники Європейського Союзу, а також окремі фізичні особи [4, 16–17].

Пряме державне фінансування здійснюється на основі моделі фінансування у відповідності з результатами діяльності університетів (*Performance Funding Model*). Ця модель була запроваджена у 2000 р., розроблена вона на базі Закону про вищу освіту та наукові дослідження 1993 р., часткові зміни були внесені у 2002 р. у зв'язку із запровадженням двоступеневого навчання (бакалавр, магістр). Сума коштів, яку отримує кожен університет від Міністерства освіти, культури та науки, виділяється з розрахунку відносної продуктивності. Університети самостійно вирішують питання розподілу коштів між основними напрямками діяльності, між факультетами, дослідницькими інститутами та підрозділами. Як правило, кошти, що виділяються, розподіляються на фінансування навчальної діяльності університетів та дослідницької діяльності: 41 % – на навчальну діяльність, 44 % – на наукові дослідження і 15 % – на освітню та дослідницьку діяльність університетських медичних центрів [5, 140]. На відміну від університетів вищим навчальним закладам професійної освіти держава виділяє кошти лише на педагогічну діяльність. Держава також виділяє субсидії університетам на покриття капітальних витрат, пов'язаних з утриманням будівель та обладнання, переданих у власність ВНЗ у ході реформи.

Кошти, які виділяються на навчальну діяльність в університетах, насамперед включають базовий компонент – постійну суму, яка має забезпечити стабільну роботу університету і складає 29 % від загальної кількості коштів, виділених на навчальну діяльність. Частка у 60 % від загальної суми, що виділяється на навчальну діяльність, вправує два показники:

1) кількість студентів, що вступили на перший курс (вважається, що вибір університету для вступу є показником якості його програм);

2) кількість присвоєних ступенів бакалавра та магістра.

Саме другий показник є важливішим у розрахунках, оскільки виступає основним результатом навчальної діяльності університету. Частка, що складає 11 %, спрямовується на певні цілі, наприклад, підвищення якості викладання певних програм та відповідне матеріальне забезпечення [5, 140].

Пряме державне фінансування дослідницької діяльності університетів також має низку показників, за якими здійснюються розрахунки. 34 % коштів, що виділяються на дослідницьку діяльність, розраховуються з огляду на кількість отриманих ступенів бакалавра, магістра та доктора наук. Решта суми виділяється залежно від результативності дослідницької діяльності, зокрема успішної роботи акредитованих науково-дослідних шкіл, також до уваги беруться так звані «стратегічні міркування», які враховують якість дослідницької роботи університету та її значення для суспільства [5, 140]. Що стосується коштів, які виділяються відповідно до кількості студентів та отриманих ступенів, то вони відрізняються залежно від категорії програм підготовки:

1) програми підготовки низької вартості: мистецтво, гуманітарні науки, правознавство, мовознавство;

2) програми підготовки високої вартості: природничі, інженерні та аграрні науки;

3) медичні програми підготовки (у тому числі стоматологія та ветеринарія).

За даними 2007 р., кошти, що виділялися урядом на навчальну (викладацьку) та дослідницьку діяльність університетів відповідно до кількості першокурсників та отриманих ступенів, розраховувались наступним чином (*табл. 1*) [4, 18]:

Таблиця 1

ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ У НІДЕРЛАНДАХ

Показники навчальної діяльності	Кошти, що виділяються на одного студента (навчальна діяльність), у €	Кошти, що виділяються на одного студента (дослідницька діяльність), у €
Студенти, що вступили на навчання за програмами підготовки низької вартості	2700	
Студенти, що вступили на навчання за програмами підготовки високої вартості	4100	
Студенти, що отримали ступінь бакалавра (програми підготовки низької вартості)	11 700	2700
Студенти, що отримали ступінь бакалавра (програми підготовки високої вартості)	17 600	4100
Студенти, що отримали ступінь бакалавра медицини	21 000	8200
Студенти, що отримали ступінь магістра (програми підготовки низької вартості)	5900	5400
Студенти, що отримали ступінь магістра (програми підготовки високої вартості)	8800	8200
Студенти, що отримали ступінь магістра медицини	31 600	16 300
Докторанти, що отримали ступінь доктора наук (програми підготовки низької вартості)		36 400
Докторанти, що отримали ступінь доктора наук (програми підготовки високої вартості)		72 700

Як видно з таблиці, розподіл коштів між програмами підготовки відбувається залежно від їх складності та вартості матеріально-технічного забезпечення. Що стосується програм підготовки докторів наук, то починаючи з 2009 р. було збільшено кількість коштів, які виділяються на їх підготовку до 90 000 € незалежно від напрямку підготовки, що стало стимулом для інтенсифікації підготовки фахівців найвищого рівня.

Непряме державне фінансування, яке університети отримують за посередництва Нідерландської організації наукових досліджень (NWO) та Королівської Нідерландської Академії мистецтв та наук (KNAW), повністю спрямовується на проведення конкретних наукових досліджень. Основною метою діяльності Нідерландської організації наукових досліджень (NWO) є підтримка якості та інновацій у наукових дослідженнях. Кожні чотири роки організація розробляє стратегічний план, в якому визначає напрями своєї діяльності та пріоритетні теми наукових досліджень. Зокрема, за планом на 2011–2014 рр. «Зростання через знання» («Groeienmetkennis») було визначено шість тем, розроблених з урахуванням напрямів діяльності науково-дослідних груп світового рівня та визначених урядом пріоритетів: «Здоровий спосіб життя», «Вода та клімат», «Динаміка розвитку культури та суспільства», «Стабільні енергетичні ресурси», «Вирішення проблем дефіциту сировини» та «Стабільність міст» [3]. Таким чином, ця організація визначає тематику наукових досліджень, які можуть претендувати на додаткове фінансування. Розподіл коштів відбувається на конкурсній основі, відповідно фінансування отримують найкращі дослідники та дослідницькі групи, які визначаються шляхом незалежного експертного оцінювання. Проаналізувавши розподіл фінансування, яке виділяє організація, безпосередньо між університетами Нідерландів, зазначимо, що понад 30 % усіх коштів отримують два університети: Утрехтський та Лейденський, тоді як решта розподіляється майже рівномірно між іншими університетами. Це засвідчує найвищий рівень наукових досліджень у провідних університетах країни [8, 37–38].

Діяльність Королівської Нідерландської Академії мистецтв та наук (KNAW), яка насамперед виконує дорадчі функції у науково-дослідній сфері, також спрямована на підтримку окремих науково-дослідних проєктів.

Третій потік фінансування – це кошти, які отримують університети, надаючи платні послуги (дослідження, викладання, консультування). Останнім часом уряд Нідерландів досить часто приймає рішення про виділення державних коштів на фінансування наукових досліджень за допомогою оголошення спеціальних грантів, спрямованих на стимулювання окремих напрямів наукових досліджень, замість додавання цих коштів до основних потоків фінансування. Можемо назвати низку програм, які надаються контрактне фінансування дослідницької діяльності університетів [7, 101–102]:

1) Інноваційно-орієнтована дослідницька програма (ІОР), яка надає гранти для інноваційно-технологічних наукових проектів в університетах та інших дослідних інституціях;

2) Інноваційна платформа – об'єднання відомих політиків, дослідників та бізнесменів, яке має на меті посилення інноваційного потенціалу Нідерландів завдяки створенню умов для довготривалих наукових проектів;

3) SmartMix – інструмент фінансування, започаткований у 2007 р. з метою фінансування наукових проектів, які мають соціальну та економічну цінність, та інші.

У більшості випадків організатором цих програм є Міністерство фінансів. Таким чином, ці програми є ще однією формою непрямого урядового фінансування діяльності університетів.

Крім того, університети підписують контракти з благодійними організаціями, основною метою яких є наукові медичні розробки.

Основним партнером університетів Нідерландів на міжнародній арені виступає Рамкова програма наукових досліджень та технологічного розвитку (*Framework Programmes for Research and Technological Development*), започаткована Європейським Союзом з метою активізації міжнародного співробітництва у межах європейського дослідницького простору (*European Research Area*). У період з 2007 до 2013 р. діє сьома Рамкова Програма, основною метою якої є зміцнення наукової та технологічної бази європейської промисловості та підтримання конкурентоспроможності промисловості шляхом стимулювання наукових досліджень.

Варто підкреслити, що за останні роки частка коштів, які отримують університети від укладання контрактів з державними, громадськими та міжнародними інституціями, у загальній сумі фінансування постійно зростає, що можна простежити, аналізуючи

фінансування наукових досліджень в університетах Нідерландів (див. табл. 2, схему 1) [2, 46; 4, 16].

Таблиця 2

**ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІДЕРЛАНДІВ (%)**

Джерела фінансування	Роки		
	1990	1999	2009
Державне фінансування (перший та другий потік), включаючи плату за навчання від студентів	79	72	70
Третій потік фінансування (укладання контрактів)	21	28	30

Схема 1. Фінансування університетів у Нідерландах
(суми коштів вказано у млн євро, за даними 2010 р.) [5, 140; 6, 5]

Висновок. Проаналізувавши економічні механізми діяльності університетської освіти у Нідерландах, варто підкреслити їх високу ефективність та раціональність, оскільки вони ґрунтуються на результатах діяльності університетів та пов'язують фінансування з поточною і плановою результативністю діяльності ВНЗ. За таких умов, щоб отримати фінансування, навчальні заклади у ринкових умовах змушені конкурувати за чисельність і продукувати кращі досягнення. Впровадження таких форм державного фінансування навчальних закладів робить їх дії більш орієнтованими на підвищення якості та ефективності освіти. У цих умовах основним джерелом фінансування університетів Нідерландів залишається держава, що є основою стабільного розвитку вищої освіти.

Існуюча сьогодні в Україні система державного замовлення і фінансування вищої освіти викликає чимало нарікань та потребує реформування. Вона виникла ще за радянських часів, в умовах централізованої економіки та адміністративно-командної системи управління, а у сучасних умовах перетворилась на перешкоду якісному розвитку вищої освіти України. Відтак детальне вивчення міжнародного досвіду, зокрема успішної системи фінансування вищої освіти Нідерландів, та його критичне осмислення створюють підґрунтя для розроблення дієвої та ефективної альтернативи чинній системі розподілу коштів за державним замовленням.

Джерела

1. Животовская И.Г. Экономические аспекты реформы высшего образования в Нидерландах / И.Г. Животовская // Экономика образования за рубежом: современные тенденции и перспективы. – М., 2004. – С. 107–125.
2. Financial management and governance in HEIS: Netherlands HEFCE-OECD/IMHE 2004 – National Report – Netherlands. – 55 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/netherlands/33643431.PDF>
3. Growing Through Knowledge. NWO Strategy 2011–2014. The Hague, August 2010. Netherlands Organisation for Scientific Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nwo.nl/en/about-nwo/media-and-communication/publications/nwo/strategy---2011-2014-growing-through-knowledge.html>
4. Jongbloed Ben. Higher education Funding Systems: An overview covering five European jurisdictions and the Canadian province of Ontario. Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS), April 13, 2009. – 60 p.

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ugc.edu.hk/eng/doc/ugc/publication/other/2010/HEFS-overview.pdf>
5. Key figures. 2007–2011. Education, Culture, Science. A publication of the Dutch Ministry of Education, Culture and Science. 2012. – 248 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.government.nl/documents-and-publications/reports/2012/07/24/key-figures-2007-2011.html>
6. Overview of the Quality Assurance System in Higher Education: The Netherlands. National Institution for Academic Degrees and University Evaluation. 2011. Токуо. – 80 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niad.ac.jp/english/overview_nl_e_ns.pdf
7. Rates of return and funding models in Europe. Final report to the Directorate – General for Education and Culture of the European Commission. Centre for the Study of Higher Education Management (CEGES). Valencia. 2008. – 141 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.go8.edu.au/__documents/university-staff/events/2008/cost-and-compact/eac2007-rates_of_return_and_funding_models_in_europe.pdf
8. The Science system in the Netherlands, an organisational overview. The Ministry of Education, Culture and Science. 2012. – 64 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.government.nl/ministries/ocw/documents-and-publications/leaflets/2012/04/17/the-science-system-in-the-netherlands.html>

Статья посвящена характеристике экономических механизмов деятельности университетов Нидерландов. На основе анализа документов Министерства образования, культуры и науки Нидерландов, а также статистических данных европейских образовательных организаций автор очерчивает основные источники финансирования университетского образования страны, раскрывает роль государства в этом процессе и анализирует эффективность использования модели финансирования, основанной на результативности деятельности университетов.

Ключевые слова: университетское образование Нидерландов; источники финансирования высшего образования; модель финансирования, основанная на результативности.

The article is devoted to the characteristics of economic mechanisms of the Dutch universities activity. The author outlines the main sources of the Dutch university education funding, reveals the role of the government in this process and analyzes efficiency of the Performance Funding Model on the base of the analysis of the documents of the Ministry of Education, Culture and Science of the Netherlands and statistical data of the European educational organisations.

Key words: the university education of the Netherlands, the sources of the higher education funding, Performance Funding Model.